

Institut za pedagoška istraživanja
Beograd

Institut za psihologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNİK RADOVA

Urednici

Vladimir DŽINOVIĆ
Tijana NIKITOVIĆ

12. i 13. mart 2021. godine
Online konferencija

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNIK SAOPŠTENJA

Urednici
Vladimir Džinović
Tijana Nikitović

12. i 13. mart 2021.
Online konferencija

PROGRAMSKI ODBOR

Predsednik

dr Vladimir Džinović, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

Dr Dušan Stojnov, redovni profesor
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Zora Krnjaić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Slavica Ševkušić, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Nikoleta Gutvajn, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Ivana Stepanović Ilić, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Biljana Stanković, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Nataša Simić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Marina Videnović, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

msr Sanja Grbić, istraživač saradnik, asistent
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR

Predsednik

msr Tijana Nikitović, istraživač pripravnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZATORI SKUPA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA
Dobrinjska 11/3 • 11 000 Beograd • Srbija
www.ipi.ac.rs

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU, FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU
Čika Ljubina 18-20 • 11 000 Beograd • Srbija
www.f.bg.ac.rs/instituti/IPS/o_institutu

Napomena. Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-9/2021-14/200018).

GENEALOŠKA ANALITIKA KAO KVALITATIVNA METODOLOGIJA

Dušan Marinković*, Dušan Ristić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Fukoova genealogija. Genealogija kao metod koji je Mišel Fuko koristio u svojim istraživanjima, do sada je bila predmet brojnih analiza (Elden, 2003; Crowley, 2009; Koopman, 2013; Drajfus i Rabinov, 2017; Haddad, 2020). I sam „projekat“ genealogije je na različite načine kontekstualizovan: kao „novija“ ili „druga“ faza Fukoovog rada koja dolazi nakon arheologije, ili kao integralni deo njegovog celokupnog istraživačkog opusa i metodologije. U svakom slučaju, postoje različite interpretacije i shvatanja o implikacijama i aspektima genealoškog metoda, onako kako ga je Fuko razradio. I sam prostor mogućnosti tih interpretacija je indikativan, jer govori o širini i značaju koji genealogija ima i danas.

Genealogija je za Fukoa bila istovremeno opšta *teorijska* i *metodološka perspektiva ili strategija* istraživanja, kao i istraživački metod, u smislu *tehnik* objašnjenja pojava. Takođe, zahvaljujući Fukou su genealoška istraživanja postala svojevrsne istorije i kritike sadašnjosti.

U kontekstu našeg istraživanja, dve su bitne odlike Fukoovog genealoškog metoda koje želimo da naglasimo i koje vidimo kao moguću poveznicu sa kvalitativnim istraživanjima u društvenim naukama. Genealogija je istovremeno *tip istorijske ontologije* i *kritike*. Utoliko se produktivnost genealogije otkriva u mogućnosti da ona predstavlja i metodološku strategiju i samu tehniku istraživanja („interpretativna analitika“).

Prvo, poznato je da Fuko nije prvi razvio koncept genealogije, već je razrađuje kroz osvrt na Ničea (Fuko, 2010a: 27; 2010b). Kod Ničea je ona bila neka vrsta „istorizacije kantovskog pitanja o uslovima mogućnosti“ (Elden, 2003: 190). Prema mišljenju Stjuarta Eldena, genealogija je skoro sinonim za istorijsku ontologiju, jer je ona i kod Ničea, a zatim i kod Hajdegera bila neka vrsta *kritike sadašnjosti* (Elden, 2003: 193). A to je ono na čemu će kasnije insistirati i Fuko. Genealogija prema Fukou, „ne teži tome da obnovi vreme kako se opet učvrstio veliki kontinuitet s one strane rasipanja zaborava; njen zadatak nije da pokaže da je prošlost i dalje tu, da živi u sadašnjosti koju pokreće iz potaje, pošto je čitavom putovanju nametnula pravac kretanja zacrtan na polasku“ (Fuko, 2010b: 66). Njen zadatak je da ukaže na probleme *sadašnjosti*, a to su problemi koji se nalaze „ispod površine naših životâ – problemi koji neprekidno svrbe i za koje su lekovi uvek izvan našeg domašaja, a čije same artikulacije zahtevaju žestok rad mišljenja“; to su pitanja „istorijskih uslova mogućnosti za naše aktuelne načine činjenja, bivanja i mišljenja“ (Koopman, 2013: 1).

* Email: dusan.marinkovic@ff.uns.ac.rs

Fuko nije pristajao na „istoriju čija perspektiva o svemu što prethodi implicira kraj vremena, potpuni razvoj“, jer se „nije pitao o tome šta smo nekada bili, a danas nismo“ (Marinković i Ristić, 2016a: 41). Njegovo pitanje, kao i Kantovo, bilo je „Šta smo mi u našoj sadašnjosti?“ (Foucault, 1988: 145). Fukou, kao arheologu diskursa i kao genealogu praksi, odnosno istoričaru praksi subjektivizacije, bila je potrebna „scenografija prostora i dramaturgija prizora“ kako bi prevladao totalnu istoriju bezvremenih istina (Marinković i Ristić, 2016a: 42). Nasuprot različitim varijantama istoricizma i „hegemoniji univerzalnosti“, kao i analize nužnosti razvoja svetsko-istorijskog procesa, onoga što predstavlja *l'histoire totalisante* (Foucault, 1994), genealogija je istorija lokalnosti: praksi, diskursa, moći i znanja (Marinković i Ristić, 2016b: 102).

„Genealogu je potrebna istorija da bi otkrio himeru porekla“, kaže Fuko (2010b), a pravi predmet genealogije je pre sadržan u terminima *Entstehung* (pojavljivanje) ili *Herkunft* (loza, provenijencija, pripadnost), nego *Ursprung* (poreklo, izvor): „Genealogija se ne suprotstavlja istoriji onako kako se gord i dubok pogled filozofa suprotstavlja krtičjem pogledu naučnika; ona se, naprotiv, suprotstavlja metaistorijskom razvoju idealnih značenja i beskrajinih teleologija. Ona se suprotstavlja traženju „porekla“ (Fuko, 2010b: 60).

Kada je u pitanju *struktura genealogije*, postoje tri moguće oblasti ili aspekta istraživanja: „Najpre, istorijska ontologija nas samih u našim odnosima sa istinom, ontologija koja nam omogućuje da se konstituišemo kao subjekti saznanja; potom, istorijska ontologija nas samih u našim odnosima s poljem moći u kojem se konstituišemo kao subjekti koji deluju na druge; najzad, istorijska ontologija naših odnosa s moralom, koja nam omogućuje da se konstituišemo kao etički delaoi. Dakle, moguće su tri osovine za neku genealogiju“ (Fuko, 2010c: 365). Sve te osovine istraživanja mogu se pronaći u njegovim studijama *Istorije ludila* (Fuko, 2013), *Rađanja klinike* (2009), *Arheologije znanja* (1998), *Nadziranja i kažnjavanja* (1997), kao i *Istorije seksualnosti* (2006). Genealogija je u navedenom smislu u Fukoovim istraživanjima predstavljala svojevrstni zaokret u *razumevanju* povesti, odnosno o značaju i značenju istorije. Genealogija je ipak, forma istorije koja „objašnjava konstituciju znanja, diskursa, domena, predmeta itd., a da se ne poziva na subjekt, makar on bio i transcendentan u odnosu na polje događaja, odnosno, makar se protezao u svom praznom identitetu duž čitave istorije“ (Fuko, 2010: 149). Zato Elden piše da je Fukoova genealogija bliža istorijskoj ontologiji nego istorijskoj sociologiji (Elden, 2003).

Drugo važno obeležje genealogije odnosi se na njen *kritički* potencijal. Genealogija je tehnika istraživanja koja ispituje uslove mogućnosti – otvarajući pitanja o tome šta je to što „drži“ u opticaju neko moć/znanje, šta je to što ga uslovljava i čini mogućim; ne u smislu neke večne ili univerzalne pretpostavke poput aristotelovskih ili kantovskih kategorija, već bliže sociološkom, čak dirkemovski i fukoovski shvaćenom *pozitivitetu*. Genealogija cilja na „serije stvarnih formiranja diskursa“, na pozitivnost: „...ako je stil kritike učena neusiljenost, onda je narav genealogije srećni pozitivizam“ (prema Drajfus i Rabinov, 2017: 157).

Ukoliko predmetu pristupamo genealoški, mi postavljamo pitanje šta su granice i ograničenja onoga što je moguće reći, uraditi, saznati. Zato genealogija kao kritika polazi

od granica i uslova društvenosti, polazi od upitanosti nad lokalnim praksama i preispituje etablirane koncepcije moći/znanja i diskursa. Genealoška tehnika istraživanja pokušava da osvetli kontigenciju onoga što je uzeto zdravo-za-gotovo, ona „denaturalizuje” i destabilizuje konstrukte (Crowley, 2009), kategorije, uspostavljene veze diskursa i praksi, ostajući pri tome na liniji prepoznavanja istoričnosti društvenih pojava: „Svakoj epohi njena istina” (Ven, 2014: 120). Posledice su, kako i sam Fuko kaže, to da „kritika nije više potraga za formalnim strukturama koje imaju opštu vrednost, već je ona istorijsko istraživanje događaja koji su nas doveli do toga da se konstituišemo i prepoznamo kao subjekti onoga što činimo, mislimo, govorimo. U tom smislu ta kritika nije transcendentalna...”; „Ta je kritika genealoška utoliko što iz onoga što jesmo neće dedukovati ono što nam je nemoguće činiti, odnosno saznati, nego će iz slučajnosti koja nas je načinila onim što jesmo, izvući mogućnost da više ne budemo ono što jesmo, ne činimo ono što činimo, odnosno ne mislimo ono što mislimo” (Fuko, 2010: 428).

Konačno, genealoška kritika je višestruka: ona je kritika i na metodološkom i na epistemološkom nivou. Koncepcije istine i znanja su proizvodi moći – to je moguće tvrditi i dokazati samo iz okvira genealoške analitike. Fuko je posebno bio zainteresovan za problematiku i povezanost tehnologija moći i znanja, što nije bilo moguće objasniti isključivo proučavajući arheološke slojeve „nataloženog” govora, već ispitujući *prakse* u kojima je moć/znanje artikulisano.

Implikacije genealogije kao interpretativne analitike. Genealoško istraživanje ili genealoška analitika je značajna u kontekstu društveno-naučnih, kvalitativnih istraživanja utoliko što redefiniše problematiku moći i znanja, označavajući i ukazujući na *diskontinuitete*, „epistemološke slomove” ili nedostatke konvencionalnih teorizacija. Za genealoga „nema fiksiranih suština, nema dubinskih zakona, nema metafizičkih konačnosti. Genealogija traži diskontinuitete gde drugi nalaze kontinuirani razvoj”; ona je zato tip *interpretativne analitike* odnosa *moći, istine i tela*, kako pišu Drajfus i Rabinov (2017).

Uprkos razlikama u pristupu i istraživačkim metodama (tehnikama), kvalitativni istraživači u društvenim naukama su uglavnom zainteresovani za značenje društvenih pojava (Vilig, 2016: 35). Drugim rečima, kvalitativna istraživanja fokusirana su na prakse, na ono što ljudi rade i to kako se ljudi nose sa određenim situacijama. Dakle, to je pre svega bavljenje „kvalitetom i teksturom iskustva”, a ne toliko analiza uzročno-posledičnih odnosa (Vilig, 2016: 35). U tom smislu se genealoška analitika kao *tip interpretacije* približava kvalitativnoj metodologiji. Genealoška analitika je objašnjenje koje „izbegava potragu za dubinom. Umesto toga, ona traga za površinom događaja, sitnim detaljima, manjim pomeranjima i suptilnim konturama” (Drajfus i Rabinov, 2017: 159). Ona je „iza hermeneutike” jer se ne bavi razumevanjem, već tumačenjem, koje nije „otkrivanje skrivenog značenja” pojava (Drajfus i Rabinov, 2017: 160), već pre objašnjenje odnosa sila koji se ispoljavaju u određenim događajima. Ukoliko se fokusira na tumačenje značenja i objašnjenje, genealoška analitika ima za cilj da objasni kako društveni akteri koji stvaraju značenje, mogu da doprinesu „nekoj složenijoj strateškoj situaciji u datom društvu” (Drajfus i Rabinov, 2017: 233). Tako na primer, Drajfus i Rabinov nalaze da

bi samo interpretativna analitika poput Fukoove, mogla, bar retroaktivno, da razume „kako je kontrakturni pokret obuhvaćen i naveden da služi upravo onim trendovima u kulturi kojima se suprotstavljao“ (isto, 233). I dalje, genealoška analitika treba da je u stanju da objasni na koji način su ljudska bića postala i neka vrsta objekata i subjekata, odnosno načine stvaranja modernih pojedinaca *kao* subjekata i *kao* objekata. Poput analitike diskursa, genealoška analitika objašnjava događaje i iskustva, uzimajući za predmet rečeno, urađeno, napisano (govor, prakse, tekstove), kao i „komentare“, sa ciljem ponovnog otkrivanja „značenjâ i istinâ iz naše svakodnevne prakse ili iz prakse iz drugog doba ili kulture“ (Drajfus i Rabinov, 2017: 25).

Takođe, metodološka i epistemološka produktivnost genealoške analitike ogleda se u sledećem. U pitanju je *istraživačka strategija* koja znači uvažavanje istorijske perspektive društvenih pojava. Dalje, u pitanju je *istraživački metod* koji se odnosi na *način objašnjavanja* društvenih pojava koji drugim rečima predstavlja *intrinzičnu kritiku sadašnjosti* (Crowley, 2009). To je pre svega zbog usmerenosti na *odnose moći*, koji „rade“ ili *presecaju* prostor, pojedince, porodice, društvene grupe, institucije, istovremeno ograničavajući i omogućavajući *pojavlivanje* različitih praksi, subjektiviteta, istina, diskursa... Moć je utoliko *relacionalna* pojava koja se pojavljuje kroz *mnoštvo* praksi i odnosâ koje genealoška analitika istražuje, ne samo da kako bi ih dovela u pitanje, već da bi objasnila „produktivnost“ istorije, moći i *mnoštva*.

Konačno, genealošku analitiku možemo posmatrati i kao *veštinu kritike* koja za cilj ima da *razotkrije* odnose moći, znanja i konstituisanja savremenih subjekata, pomoću konceptualnih alata i terminologije (moć/znanje, diskurzivne prakse, itd.) koje je kao legat svog istraživačkog rada društvenim naukama ostavio Mišel Fuko.

Ključne reči: *genealogija, kritika, interpretativna analitika, kvalitativna metodologija, Mišel Fuko*

Literatura

- Crowley, U. (2009). Genealogy, method. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography*, pp. 341-344. Amsterdam: Elsevier.
- Drajfus, H. L. i Rabinov, P. (2017). *Mišel Fuko: iza strukturalizma i hermeneutike*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Elden, S. (2003). Reading genealogy as historical ontology. In A. Rosenberg, & A. Milchman (Eds.), *Foucault/Heidegger: Critical encounters*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1988). The Political Technologies of Individuals. In Luther, H.M, Gutman, H. and Hutton, P.H. (Eds.), *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*, 145-162. The University of Massachusetts Press.
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati: rođenje zatvora*. Beograd: Prosveta.
- Fuko, M. (1998). *Arheologija znanja*. Beograd: Plato.
- Fuko, M. (2006). *Istorija seksualnosti: volja za znanjem*. Loznica: Karpos.
- Fuko, M. (2009). *Rađanje klinike: arheologija medicinskog opažanja*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Fuko, M. (2010a). O načinima pisanja istorije. U M. Kozomara (prir.). *Mišel Fuko – Spisi i razgovori*, str. 7-29. Beograd: Fedon.

- Fuko, M. (2010b). Niče, genealogija, istorija. U M. Kozomara (prir.). *Mišel Fuko – Spisi i razgovori*, str. 59-89. Beograd: Fedon.
- Fuko, M. (2010c). Povodom genealogije etike: pogled na rad u toku. U M. Kozomara (prir.). *Mišel Fuko – Spisi i razgovori*, str. 352-384. Beograd: Fedon.
- Fuko, M. (2010d). Istina i moć. U M. Kozomara (prir.). *Mišel Fuko – Spisi i razgovori*, str. 140-168.
- Fuko, M. (2013). *Istorija ludila u doba klasicizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Haddad, S. (2020). Examining Genealogy as Engaged Critique. *Foucault Studies*, 28: 4-9.
- Koopman, C. (2013). *Genealogy as Critique: Foucault and the Problems of Modernity*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Marinković, D. i Ristić, D. (2016a). Fuko u 'Holu ogledala': geoepistemološko istraživanje. U *Ogledi iz geoepistemologije*, 35-71. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Marinković, D. i Ristić, D. (2016b). Od genealogije ka geoepistemologiji. U *Ogledi iz geoepistemologije*, 101-125. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Ven, P. (2014). *Fuko: kao mislilac i kao čovek*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Vilig, K. (2016). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Beograd: Clio.